

ДЕРЖАВНІ ЗАСАДИ ГЕТЬМАНЩИНИ І РОСІЙСЬКИЙ АБСОЛЮТИЗМ НА РУБЕЖІ XVII–XVIII ст.

У статті здійснено аналіз державних засад Війська Запорозького, сформованих у ході Визвольної війни середини XVII ст. Акцентовано увагу на їх трансформації під час «Руїни» під впливом положень «статей», які уклалися з Московією. На рубежі XVII–XVIII ст. в останній формується абсолютистська форма правління, що позначилося на відносинах із Гетьманщиною. Російська імперська влада взяла курс на ліквідацію Української держави, яка не змогла цьому протистояти.

Ключові слова: Гетьманщина, державні засади, гетьман, Росія, абсолютизм.

Одним із визначальних наслідків Визвольної війни 1648–1657 рр. стало відродження Української держави як спадкоємниці княжої Русі. Формування основних її засад у воєнний період зумовило внутрішнє протистояння, яке тривало кілька наступних десятиліть. Парадоксальність ситуації полягала в прагненні фактично всіх бачити єдиним «Військо Запорозьке» по обидва боки Дніпра, що яскраво проявилось в універсалах і грамотах козацьких провідників. Водночас кожна із сил намагалася аргументувати свої позиції, посилаючись на дієвість обраного сюзерена – короля Речі Посполитої, московського царя чи турецького султана.

Засади функціонування Української держави ранньомодерної доби знайшли відображення у вітчизняній історіографії [6; 7; 14; 15]. Водночас нерідко процес державотворення здійснювався не завдяки, а всупереч політичним чинникам суспільного буття. Один із них постав на рубежі XVII–XVIII ст. в образі російського абсолютизму. З'ясуванню обставин та перебігу цього протистояння присвячено цю статтю.

У другій половині XVII ст. під впливом різноманітних чинників політична система Війська Запорозького зазнавала радикальних трансформацій. Республікансько-демократичний режим час від часу набував ознак авторитарного чи олігархічного правління. Якщо при організації центральної влади було обрано модель козацького адміністрування, то початки її функціонування як повноцінного державного організму засвідчили потребу принципових змін. Це стосувалося виконавчої влади, алгоритму діяльності її центральних та місцевих органів, козацького судочинства, фінансової системи тощо. Всі ці питання мали вирішуватися в певній системі координат державного життя Гетьманщини.

У ході Визвольної війни через внутрішні конфлікти та невдачі в проведенні зовнішньої

політики гетьман Богдан Хмельницький поступово почав схилитися до ідеї спадкової влади в Україні і встановлення монархічної форми правління, яка відповідала провідним європейським тенденціям організації ранньомодерного політичного простору. Вже під час переговорів з королівськими комісарами в Переяславі 1649 р. Хмельницький заявив польським послам: «Правда то є, що я людина маленька, але мені Бог дав що є єдиновладним самодержцем руським» [3, арк. 14]. Концентрація влади в одних руках за відсутності в ментальності козацької старшини домінанти державної ідеї могла б запобігти проявам охлократії та отаманства у Війську Запорозькому. Аналогічним намірам слугувало й рішення чигиринської старшинської ради у квітні 1657 р. про передачу булави до рук молодшого сина гетьмана Юрія.

Спроба запровадження династії Хмельницьких відображала тенденцію політичного розвитку Війська Запорозького і могла сприяти консолідації української еліти навколо зміцнення ідеологічних засад державотворення. Проте восени 1657 р. політична ситуація в Україні зазнала радикальних змін через обрання гетьманом колишнього генерального писаря Івана Виговського. Здобувши булаву, він відмовився від монархічної ідеї, покладаючись на підтримку козацької старшини, якій на Корсунській раді гетьман пообіцяв: «без вашої військової ради жодних справ не чинити» [1, с. 43], при цьому абсолютно проігнорувавши позицію запорожців. Фактично було взято курс на розбудову олігархічної республіки, що призвело до суттєвого послаблення центральної влади. При роз'єднаності еліти, яка переживала процес формування, відсутності чітких пріоритетів щодо подальшої розбудови Української держави це реально загрожувало розгортанню подальшої жорсткої боротьби за гетьманський уряд.

Впровадження в Україні спадкового правління задля стабілізації політичної системи спостерігалося і під час гетьманування Дем'яна Ігнатовича та Івана Самойловича. Водночас закріплювалася практика формування старшинських династій, що призводило до утвердження сталих за своїм складом управлінських груп вищого та середнього рівня. Проте в умовах поступового обмеження української автономії досягти мети ставало дедалі складніше. До цього ж додавалися постійні втручання у внутрішні справи Війська Запорозького Речі Посполитої, Московії та Османської імперії.

Державно-правовий статус Гетьманщини в цей період визначали положення Глухівських статей 1669 р., які стали своєрідним політичним компромісом між деморалізованою тривалим збройним конфліктом українською старшиною та виснаженим багаторічною війною з Річчю Посполитою Московським царством. На відміну від Московських статей Івана Брюховецького 1665 р., Росія відмовилася від прямого підпорядкування українських міст і сіл цареві та залучення податкових коштів з України до царської скарбниці. Незважаючи на заборону зовнішніх зносин гетьманського уряду та правове закріплення перебування царських воєвод у деяких полкових містах, загалом забезпечувалися гарантії існування Української держави під зверхністю московської корони. Так, царським воєводам не дозволялося втручатися в українське судочинство, а земельні пожалування залишилися винятковою прерогативою гетьманського уряду [9, ч. I, с. 217–229].

Означені положення увійшли й до Конотопських статей 1672 р. та Переяславських статей 1674 р., хоча деякі нововведення мали на меті звуження компетенції гетьманського уряду. Протидіючи зовнішнім чинникам, Іван Самойлович, як і його попередники, доклав немало зусиль для збереження соборності Української держави в етнічних межах. Зважаючи на російсько-польські переговори з підготовки мирної угоди, яка передбачала черговий поділ українських земель, гетьман направив до Москви інструкцію, де зазначалося, що вся територія західніше Дніпра – «Подольє, Вольнь, Подлясьє, Подгорье и вся Червонная Русь, которых славные и старинные места Галич, Львов, Перемышль, Ярослав, Люблин, Луцк, Владимир, Острог, Заславль, Корец и иные найдутся, всегда до монархов российских от початку бытия здешних народов належали и только сто лет тому с небольшим как Польское Королевство ими овладело» [10, с. 338]. Тож пропонувалося залишити ці землі у володінні Війська Запорозького.

«Вічний мир» 1686 р. між Росією та Річчю Посполитою зневажив позицію української сторони. Це стало ще одним доказом ненадійності московського царя як сюзерена. Тому зусилля Івана Самойловича були спрямовані на зміцнення державних інститутів, обмеження свавілля старшини, охлократії поспільства, про що писали опоненти гетьмана в доносі князю Василю Голіцину влітку 1687 р.: «Все один делает, никого к думе не призывает». Тут же наголошено, що гетьман «людям военным приказывает, чтобы ему, а не монархам верно служили» [13, т. 14, с. 385–386]. У перспективі Іван Самойлович також плекав надію запровадити спадкове гетьманство, що непокоїло як козацьку старшину, так і царську владу. Внаслідок чого остання жорстоко розправилася з українським гетьманом та його родиною.

Прийшовши до влади у 1687 р., Іван Мазепа погодився на укладання Коломацьких статей, які суттєво обмежували політичну автономію Української держави. Вони вперше заперечували державний характер гетьманської влади та Гетьманщини загалом, означуючи її «Малоросійським краєм гетьманського регіменту», який мав перебувати в тісному зв'язку з Великоросією. Гетьман не мав права вести дипломатичні зносини з іноземними державами, знімати з посад генеральну старшину без царського дозволу, а старшина – переобирати гетьмана. Для його «охорони» в резиденції – Батурині виділявся полк московських стрільців. Гетьман і старшина зобов'язувалися дбати про зближення з великоросами, особливо через змішані шлюби, для чого дозволялося малоросійським мешканцям мати вільний перехід до великоросійських міст [16, с. 43–44; 17, с. 59–60].

Характер політичної влади в Україні зазнав суттєвих змін відповідно до Московських статей 1689 р., підписаних у час, коли Петро I потребував підтримки на шляху до самодержавного врядування. Іван Мазепа знову визнавався повноправним володарем, «гетманом Войска Запорожского обоих берегов Днепра», що мало бути засвідчено спеціальною царською грамотою. Прерогативою гетьмана було визнано право на земельні пожалування як козакам, так і мешканцям міст. Головною опорою володаря бували ставали охотницькі полки, контингент яких значно зріс [16, с. 376–380]. Цей документ регулював стосунки Гетьманщини з Російською державою до переходу Мазепа на бік шведського короля Карла XII у 1708 р.

Політична система України пройшла суворі випробовування в ході Великої Північної війни,

що супроводжувалося становленням абсолютизму в Росії. Вже протягом XVII ст. там відбувається зростання ролі помісного господарства в економіці країни і, відповідно, піднесення політичного значення дворянства. У період становлення абсолютизму Олексій Михайлович спирався на дворянство в боротьбі з боярською і церковною опозицією, яка виступала проти посилення царської влади. Наприкінці століття станово-представницька монархія переростає в абсолютну. Форма правління при абсолютизмі залишається колишня, але її зміст і зовнішні атрибути суттєво змінилися. За правління царя Петра I верховна державна влада повністю перейшла до його рук, набувши ознак «східної деспотії» одночасно зі створенням розгалуженої системи чиновницької бюрократії. Остання активно долучилася до проведення цілої низки реформ влади та управління, станового устрою, церкви, а також у галузі культури та побуту. Значною мірою вони позначилися і на становищі Гетьманщини, зокрема її політичній системі.

У роки Північної війни гетьман Іван Мазепа підтримав царя Петра I у військовому протистоянні зі Швецією. Водночас це супроводжувалося широким використанням продуктивних сил і військового потенціалу Гетьманщини. Йшлося не лише про направлення козацьких підрозділів за межі України, але й підпорядкування їх російським офіцерам, що призводило до численних непорозумінь та конфліктних ситуацій.

У царському оточенні визрівали плани кардинального реформування державного устрою Гетьманщини. Зокрема, за свідченням генерального писаря Війська Запорозького Пилипа Орлика, про таку необхідність заявив у 1706 р. один із найближчих соратників царя Олександр Меншиков, а наступного року на військовій нараді в Жовкві сам Петро I [11, с. 245; 14, с. 207–208]. Реформи передбачали перетворення козацького війська в регулярні підрозділи російської армії, а виборну старшинську адміністрацію замінити воеводською або ж губернаторською.

Занепокоєння гетьмана Івана Мазепи і козацької старшини далекоглядними планами Петра I та його сатрапів зумовило пошук альтернативного союзнництва. Такими вбачалися польські урядовці, зокрема й король Станіслав Лещинський, який обіцяв розширення прав Війська Запорозького [2, с. 45]. А з прибуттям в Україну шведської армії восени 1708 р. частина козацького війська на чолі з гетьманом перейшла на бік Карла XII, з яким було укладено угоду на засадах васалітету.

Повною мірою імперську зверхність відчув на собі новообраний гетьман Іван Скоропадський.

Уже з весни 1709 р. при ньому постійно перебував царський сановник князь Василь Долгоруков. Біограф Петра I Іван Голіков прямо вказував, що «сей князь находилъся при гетмане Скоропадском как бы надзирателем его поступков» [5, с. 12]. А перемога під Полтавою дала можливість царю формально прикріпити свого резидента при гетьманському дворі. З липня 1709 р. ці обов'язки почав виконувати московський стольник Андрій Ізмайлов.

До офіційних повноважень резидента, визначених царською інструкцією, належало стеження за переміщеннями запорожців на кордонах України, контроль зовнішньополітичних кроків Івана Скоропадського та призначення на старшинські уряди. Водночас коло обов'язків царського представника значно розширювала таємна інструкція монарха. Зокрема, щодо політичного нагляду резидентом наказано «...смотреть накрепко, чтоб как в нем, гетмане, так и в старшине и в полковниках никакой шатости к измене и возмущению народа не было ... и разведывать того накрепко всякими способами» [9, ч. II, с. 230]. З метою запобігання «измене» дозволено використовувати російські військові частини, розташовані в Україні. Акцентовано увагу резидента на питаннях кадрової політики та фінансів, насамперед збирання податків.

Представництво царського резидента в Україні було запроваджено за відсутності угоди з Росією, яка підписувалася з часів Б. Хмельницького в разі зміни гетьмана. У липні 1709 р. І. Скоропадський подав у Решетилівці Петру I проект «статей» з 14 пунктів з проханням підтвердити українцям давні права і вольності [8, с. 59]. Проте засліплений полтавською перемогою цар відмовився їх розглядати, покликаючись на зайнятість. Резолюції на окремі з них наклав державний канцлер Гаврило Головкін, проте вони нічим реально не підкріплювалися і залишилися лише деклараціями. Фактично вперше з 1654 р. Україна позбавилася права на укладання угоди з Росією, де неухильно утверджувався абсолютистський режим.

Заміна резидента в Україні восени 1710 р. на Федора Протасєва стала нагодою для розширення його повноважень. В інструкції канцлера Г. Головкіна містилося положення про необхідність інформування про доноси на гетьмана та старшину, а для допиту їх відсилати до російських воевод. Згодом цей пункт деталізовано щодо методів пошуків людей, на яких надходять скарги, із використанням російських «ратних людей». Звіти про свою діяльність резидент надсилав до Петербурга регулярно раз на

два місяці. Його робота була спрямована на пониження гетьманської влади та встановлення атмосфери недовіри в середовищі козацької старшини. Таку політику російського уряду щодо України чітко сформулював київський генерал-губернатор Дмитро Голіцин: «Для нашей безопасности на Украине надобно прежде всего посеять несогласие между полковниками и гетманом; не надобно исполнять всякие просьбы гетмана, особенно когда будет просить награды кого-нибудь деревнями, мельницами или чем-нибудь другим» [13, т. 15, с. 32]. За таких обставин, на думку російського чиновника, старшини обов'язково надсилатимуть доноси, що призведе до напруги в гетьманському уряді.

На тлі активного поступу російського абсолютизму частина козацтва, яка перейшла на територію Османської імперії влітку 1709 р., намагалася після смерті Івана Мазепи переглянути політичний устрій в Україні. Найближчі соратники гетьмана, насамперед молодша генерація козацької старшини, здебільшого вихованці Києво-Могилянської академії: Григорій Герцик, Пилип Орлик, Федір Нахимовський, Володимир Ломиковський, Федір Миревич – були схильні до сприйняття нових ідей європейського політикуму, декларованих ідеологами ранньобуржуазних революцій, про створення держав унаслідок договору між правителем та підданими. Зразковою формою державного життя вбачалася конституційна монархія. Можливі переваги останньої ще більш зримо постали перед творцями «Бендерської конституції» в умовах еміграції навесні 1710 р.

Натхненна духом боротьби і вірою в близьку перемогу Конституція була не лише витвором української політичної думки, але й декларацією державних прав, насамперед першим конституційним актом. На переконання дослідника історії українського права Миколи Василенка, за його допомогою козацька старшина зробила реальну спробу єдиний раз самостійно підвести «юридичну основу під державний лад України» [4, с. 161]. Рівень юридичної думки на початку XVIII ст., очевидно, був недостатнім для втілення в тексті Конституції чітких і конкретних положень та правових норм, характерних для новітньої доби. У багатьох місцях питання про норми лише ставилося, а їх формулювання полишалося за гетьманом. Однак це не применшує значення документа, в якому закріплювалося право старшини на провідну роль у державних справах Гетьманщини.

Для розуміння усвідомлення своїх дій козацькою старшиною слід звернутися до тексту

преамбули, в якій чітко вказано не лише історію Війська Запорозького, але й порядок зазначено «народ козацький». Тут же висловлено ідею історичної тяглості державотворчих процесів в Україні з епохи княжої Русі. Водночас наголошено на мотивах, які спонукали гетьмана і старшину укласти угоду: «Оскільки дехто з колишніх гетьманів, наслідуючи деспотичне московське правління, зухвало намагався привласнити собі, всупереч праву і рівності, необмежену владу, не соромлячись нехтувати давніми законами і вольностями Війська Запорозького і тяжко пригноблюючи простий народ, тому ми, присутня тут старшина, і ми, кошовий отаман з Військом Запорозьким, попереджаючи подібні прецеденти... уклали угоду з паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом» [12, с. 33–34]. Очевидно, попередній досвід державного будівництва спонукав старшину до необхідності письмової фіксації обов'язковості виконання угод нинішнім і наступними правителями козацької України.

В основному тексті проголошено головні принципи побудови суверенної Української держави під номінальною протекцією шведського короля. Організація структури влади була спрямована проти встановлення одноосібного гетьманського правління і передбачала утвердження монархії парламентського типу. Тобто в Конституції Пилипа Орлика вперше в Україні було зафіксовано намір організації державного життя в руслі європейської політико-правової ідеології. Разом з тим реалії початку XVIII ст. не сприяли реалізації планів, а гетьману в екзилі довелося тривалий час безуспішно шукати підтримки в європейських монархів.

Полтавська перемога, успіхи на Балтійському морі в протистоянні зі Швецією та перемир'я з Туреччиною дали змогу царській адміністрації рішучіше діяти в стосунках із Гетьманщиною. Кожний наступний рік приносив нові обмеження гетьманської влади. У 1713 р. на прохання київського воєводи Бориса Шереметьєва та царського резидента Федора Протасьєва полковницьких посад були позбавлені Василь Савич (лубенський) та Іван Ніс (прилуцький). Натомість ніжинським полковником призначено російського офіцера і зятя українського гетьмана Петра Толстого. У грамоті Петра I гетьману Івану Скоропадському від 22 січня 1715 р. йшлося про заборону обрання старшин у полках без його дозволу та узгодження зі стольником Протасьєвим. Критерієм для старшин мала бути вірність царю: «А которые были в какой измене, – наголошено в документі, – и до сего великого государя нашего указа от полковников

поставлены в полковую старшину и в сотники, и о тех взяв подлинное известие, оных переменить, и на их место выбрать и поставитъ других выше объявленным же образом, верных и достойных» [9, ч. II, с. 276]. Тому нерідко український гетьман дізнавався про нове призначення на старшинські уряди після публікації відповідного указу в Петербурзі.

Своєрідним апогеєм абсолютизму Петровської епохи стало проголошення царя імператором всеросійським 1721 р. Це безпосередньо відбулося на стосунках з Гетьманщиною. 14 листопада Петро I видав грамоту, в якій містилися нарікання на незадовільне функціонування підпорядкованої гетьману військової установи і наказ про створення у Глухові судової канцелярії на чолі з генеральним суддею Іваном

Чернишом. А вже 29 квітня 1722 р. імператор іменним указом запровадив Малоросійську колегію – вищу касаційну і фінансову установу в Гетьманщині, яка стала передумовою ліквідації Української держави ранньомодерної доби.

Таким чином, державні засади Гетьманщини пройшли складний шлях еволюції від республіканських до обмеженої монархії, а на рубежі XVII–XVIII ст. вони наштовхнулися на протилежну форму правління – російський абсолютизм. Запропонований козацькою елітою новий тип суспільних відносин, вміщений у Конституції Пилипа Орлика, не було втілено в життя. А зміцнення позицій російського царя зумовило кристалізацію імперського режиму, якому Українська держава виявилася неспроможною протистояти.

Список літератури

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России / ред. Н. Костомаров ; содейств. П. А. Кулиш. – Т. 4 : 1657–1659. – Санкт-Петербург : Изд. Археограф. комиссии, 1863. – 276 с.
2. Андрусак М. Зв'язки Мазепи із Станіславом Лещинським і Карлом XII / М. Андрусак // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1933. – Т. 152. – С. 35–61.
3. Бібліотека Музею Чарторийських у Кракові. Відділ рукописів. – Спр. 964. – 26 арк.
4. Василенко Н. П. Конституция Филиппа Орлика / Н. П. Василенко // Ученые записки Института истории РАН ИИОН. – Москва, 1929. – Т. 4. – С. 157–179.
5. Голиков И. И. Деяния Петра Великого, мудрого преобразователя России, собранные из достоверных источников и расположенные по годам. Т. 15 / И. И. Голиков. – 2-е изд. – Москва : Тип. Николая Степанова, 1843. – 243 с.
6. Горобець В. Влада та соціум Гетьманату / В. Горобець. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2009. – 270 с.
7. Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині XVII – XVIII ст. : кордони, населення, право / О. І. Гуржій. – Київ : Основи, 1996. – 223 с.
8. Гуржій О. Гетьман Іван Скоропадський / О. Гуржій. – Київ : Інститут історії України НАН України, 1998. – 207 с.
9. Источники малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским. – Ч. I (1649–1687). – Москва, 1858. – 339 с. ; Ч. II (1691–1722). – Москва, 1859. – 340 с.
10. Костомаров Н. И. Руина. Гетманство Брюховецкого, Многогрешного и Самойловича / Н. И. Костомаров // Собр. соч. Исторические монографии и исследования. – Кн. 6, т. 15, 16. – Санкт-Петербург, 1905. – 814 с.
11. Оглоблин О. Гетьман Мазепа та його доба / О. Оглоблин. – Нью-Йорк – Київ – Львів – Париж – Торонто, 2001. – 461 с.
12. Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького // Історія української конституції. – Київ : Право, 1997. – С. 31–46.
13. Соловьев С. М. История России с древнейших времен / С. М. Соловьев // Сочинения. – Кн. VII, т. 13, 14. – Москва : Мысль, 1991. – 701 с. ; Кн. VIII, т. 15, 16. – Москва : Мысль, 1992. – 674 с.
14. Смолій В. А. Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Альтернативи, 1997. – 367 с.
15. Смолій В. Українська національна революція / В. Смолій, В. Степанков. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 447 с.
16. Таїрова-Яковлева Т. Іван Мазепа і Російська імперія : історія «зради» / Т. Таїрова-Яковлева. – Київ : Кліо, 2013. – 403 с.
17. Універсали Івана Мазепи 1687–1709. – Київ, Львів : НТШ, 2002. – 757 с.

V. Shcherbak

GOVERNMENTAL PRINCIPLES OF COSSACK HETMANATE AND RUSSIAN ABSOLUTISM AT THE TURN OF THE 17th–18th CENTURIES

During the Liberation War of 1648–1657, the revival of Ukrainian state as a successor of the Princely Rus took place. Formation of its main principles during the war led to an internal conflict and the failure to conduct the foreign policy. Hetman Bohdan Khmelnytsky began to gradually incline to the idea of the hereditary power in Ukraine and establishment of a monarchical form of government that met Europe's leading trends of the early-modern political space. In the second half of the 17th century, Cossack Army political system experienced radical transformations in which the governing regime acquired the authoritarian traits under the influence of various factors. Public legal status of Hetman state in this period is the most determined in "Hlukhivsky articles" in 1669. They became a political compromise between Ukrainian officers and Moscow kingdom demoralized by the prolonged armed conflict. The political system of Ukraine passed severe tests during the Great Northern War, with the formation of absolutism in the

Russian state at the background. Victory over the Swedes near Poltava in 1709 enabled King Peter to intervene in the Ukrainian affairs through his resident at Hetman court. His official powers included surveillance after activities of the Ukrainian ruler and control of the foreign policy of I. Skoropadsky. Part of the Cossacks who moved to the territory of the Ottoman Empire tried to review the political system in Ukraine after Ivan Mazepa's death. The Hetman's closest supporters, especially the younger generation of Cossack officers, were inclined to accept new ideas of European politicians, declared by ideologists of early bourgeois revolutions. The main text of "Pylyp Orlyk's Constitution" proclaimed the principles of building a sovereign Ukrainian state under the nominal patronage of the Swedish king. However, the project was not implemented. Meanwhile, strengthening position of the Russian tsar led to the crystallization of imperial regime, which Hetman state was unable to resist.

Keywords: Hetmanate, state foundations, Hetman, Russia, absolutism.

Матеріал надійшов 18.03.2017

УДК 947.7:[271.4:81-2]"1768"

Смірнов О. В.

МОВА ПІДПИСІВ УНІЙНИХ СВЯЩЕНИКІВ НАДДНІПРЯНЩИНИ В ГРОДСЬКИХ КНИГАХ 1768 Р.

Гайдамацьке повстання 1768 р. (Коліївщина) великою мірою було спрямоване проти унійного духовенства. Ті зі священиків, які вціліли, внесли до гродських книг у Житомирі т. зв. «Skargi i zażalenia xięży unitów...» з розповіддю про насильства та кривди гайдамаків. Під «Скаргами...» священики залишили свої підписи трьома мовами: польською, українською та латиною. Саме вибір мови та її характеристики і є предметом цієї статті. На підставі аналізу підписів автор доходить висновків, що у 1768 р. українська мова використовувалася унійними священиками на письмі, хоча й поступалася польській. Латиною послуговувалися переважно унійні еліти.

Ключові слова: Правобережжя, Наддніпрянщина, Коліївщина, уніати, греко-католики, священики, парохі, українська мова.

22 грудня 1768 р. до київської гродської книги було внесено т. зв. «Skargi i zażalenia xięży unitów...» на гайдамаків [3]. «Скарги...» були офіційно оформлені в Житомирі, фактичній столиці Київського воєводства, вже після придушення Коліївщини. Зі «Скарг...» дізнаємося про вбивства та тортури, що їх заподіяли гайдамаки та селяни на Брацлавщині, Київщині та Житомирщині унійним священикам, котрі мусили рятувати життя або втечею, або ціною

переходу на православ'я. Священики залишили наприкінці «Скарг...» власноручні підписи трьома мовами: українською, польською та латиною. Власне ці підписи і є предметом цієї статті, в якій запропоновано аналіз того, чи і наскільки мова підпису була пов'язана зі статусом та освітою підписантів.

Використання «руської» мови в офіційних документах на теренах Речі Посполитої цікавило багатьох дослідників, серед останніх публікацій